

העדים ויבדקו, ושמא לא יכוונו עדותן, ויפסיד המלוה, ומחמת חשש זה לא ירצה להלוות כסף.⁽¹⁾

ומאותו הטעם ביטלו גם את הצורך בבית דין של מומחין, משום נעילת דלת, כדי שהמלוה לא יחשוש שמא יכפור הלוה, והוא לא ימצא שלשה מומחין לדונו, וימנע מלהלוות.

ולכן, אמר רבי אבהו, כי אכן צריכין שלשה ומומחין מן התורה מטעם עירוב פרשיות, אלא שחכמים ביטלו את דין מומחין.

ומקשה הגמרא: **אלא מעתה**, אם כדברין, שדיינים הדיוטות דנים היות והם קבלו רשות לדון דיני הודאות והלואות, הרי הם כדיינים מומחין, והדין הוא⁽²⁾ שדיינים מומחים שטעו בפסק הדין אינם משלמים מממונם למי שהפסידוהו. ואם כן קשה, **טעו** ההדיוטות, **לא ישלמו!** ומדוע הדין הוא

דאמר רבי הנינא: דבר תורה, מן התורה, אחד דיני ממונות, כל דיני ממונות, הן גזילות וחבלות והן הודאות והלואות, ואחד דיני נפשות, צריכים העדים להיחקר בדרישה, לדרוש היטב את העדים שימצאו עדותם מכוונת [תואמת], וכן צריכים העדים להיבדק בחקירה, באיזה יום ושעה ומקום מדויקים.⁽⁸⁷⁾

א-ג **שנאמר: "מכה בהמה ישלמנה**, ומכה אדם יומת. משפט אחד יהיה לכם". לימדה התורה, בהיקש של אדם המכה בהמה לאדם ההורג אדם, שכמו באדם ההורג אדם צריך שתהא דרישה וחקירה של העדים בדינו, שנאמר בדיני נפשות (דברים יג) "ודרשת וחקרת", כך גם בדיני ממונות.

ומה טעם אמרו חכמים, שבדיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה? כרי שלא תנעול דלת בפני לוויין. שלא יחשוש המלוה שמא אם יכפור הלוה, והוא יביא עדים נגדו, ייחקרו

שיש חולקין על דין זה, וסוברים שעדותן כשרה. ולכאורה משמע מדברי הגמרא כמו בעל התרומות. כי אם נאמר שעדותם בטלה עדיין תהיה נעילת דלת, אם ב"ד יחקרו אותם והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונת. ויש ליישב, שמכל מקום יודע המלוה שהב"ד לא יחקרו, וממילא לא יטעו, ולכן אין נעילת דלת.

2. הר"ן מבאר שרש"י סובר שכל הדיינים הכשרים מן התורה, פטורים לשלם לעולם, כי אין למעלה מהם. ועיין בהערה 15 בתוס' ה"ע"ב. והמאירי מבאר שהמקשה לא החליט שהדין הוא כן ששלשה מומחין פטורים לשלם [כי יש בזה כמה דעות בסוגיות הגמרא דף ה' ודף ל"ג] אלא שואל בדרך משא ומתן. שהמקשן סבור כן.

שלוחים של חכמי הדור שבימי חז"ל. [ובחדושי הרמב"ן [יכמות דף מו] סובר דיתכן שמן התורה אף הדיוטות דנין בשלוחותיהו. וכן כתב בנתיבות [סימן א] אלא שחכמים לא רצו למסור שליחות אלא במקום של נעילת דלת].

87. עיין ביאורם בדף ל"ב.

1. בענין דרישה וחקירה בשאר דיני ממונות עיין בתוס'.

כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' עדות הל"ג): "אף על פי שאין עדי ממונות צריכין דרישה וחקירה — אם הכחישו העדים זה את זה בחקירות או בדרישות עדותן בטלה".

וכתב בעל התרומות (שער כ"ט ח"ד סי' א')

שחייבים לשלם! (3)

מאמרים.

ועוד קשה על רבי אבהו, אם כדבריו, שהתנא שונה דין אחד, "שלשה" "שלשה", למה ליה? למה כפל התנא לומר בכל אחד מדינים אלו שהוא נידון ב"שלשה" דיינים, והרי כך היה לו לשנות "דיני ממונות, [שהם] גזילות וחבלות, בשלשה".

אלא, אמר רבא: תרתיה קתני. אף שהדין של רבי אבהו הוא אמת, שגזילות וחבלות בשלשה מומחין, והודאות והלואות לא צריכין מומחין מפני נעילת דלת, אבל בדברי המשנה הביאור הוא כך: דיני ממונות בשלשה הדיוטות, גזילות וחבלות בשלשה מומחין. ולמה לא צריכין מומחין? **משום הטעם של דרבי חנינא** שלא תנעול דלת בפני לוויין.

כך פירש רבא את המשנה, וסובר רבא [וכן סובר רבי אבהו] שמדאורייתא צריכין מומחין אף בהודאות והלואות, מפני עירוב פרשיות. אלא שרבנן תיקנו שיוכלו הדיוטות לדון.

אבל דעת רב אחא בריה דרב איקא [וכן סובר שמואל] אינו כן.

ומתוצאת הגמרא: **כל שבין**, אם יהיו פטורים מלשלם, **שאתה נועל דלת בפני לוויין.** כי המלוה יחשוש שמא הדיינים יטעו, ויפטרו את הלוה, וגם אם יעמידם על טעותם, הם לא ישלמו מכיסם, ויפסיד המלוה את מעותיו. ומתוך חשש זה אינו מלוה מעותיו. (4)

כך הוא פירוש רבי אבהו במשנה. והגמרא מקשה עליו –

אי הכי, למה לו לרבי אבהו לפרש את המשנה באופן שהסיפא מפרשת את הרישא, ש"מה הן דיני ממונות" – "הודאות והלואות". והרי **תרתיה קתני!**

הרי לדברי רבי אבהו, מודה הוא שיש חילוק בין הודאות והלואות, שאותן אפשר לדון בבית דין של הדיוטות, לגזילות וחבלות שצריך לדון אותן דוקא בדיינים מומחין. ואם כן, היה לו לבאר את המשנה כפשוטה, ש"דיני ממונות" הכוונה היא להודאות והלואות, והם נידונים בשלשה הדיוטות, ואילו גזילות וחבלות נידונים בשלשה מומחין. ומשום שאינם דומים בדיניהם, לכן חילקם התנא של המשנה לשני

וכתב ה"ד רמה" דהמלוה אינו חושש שמא ההדיוטות יפטרו את הלוה מלשלם [מחמת חוסר מומחיותם], דהרי היה בידו לכופו לילך למומחין, ואם תבעו בפני הדיוטות והפסיד את תביעתו, הרי הוא הפסיד את עצמו.

ויש להוסיף דבזמן שאין מומחין, ג"כ ירצה לתובעו להדיוטות, להציל ממונו בכל דרך שאפשר.

3. והר"ן מוסיף ביאור בפירוש רש"י, שקושית הגמרא היא, כמו שדייני התורה פטורים, כן ההדיוטות, כיון שקיבלו רשות לדון, ראוי הוא שיתנו להם דין הדיינין שיהיו פטורים מתשלומין.

4. כי מה שפטר והוה מדרשה וחקירה וממומחין, הרי הוא לטובת המלוה.

רב אחא בריה דרב איקא אמר: מדאורייתא

חד דיין אחד נמי כשר (5) בהודאות והלואות.

5. ה"אחד" שרב אחא מכשירו מן התורה צריך להיות גמיר – ששמע מחכמים ומדיינים הלכות דין מלוה, וכן משמע מהגמרא לקמן "אי אפשר דלית בהו אחד דלא גמיר".

רוב הראשונים סוברים שאינו צריך להיות מומחה לרבים, וראיתם מאותה הגמ' "אי אפשר דלית בהו אחד דלא גמיר" ואם היינו צריכים למומחין – בודאי שבין כל שלשה אנשים לא חייב להיות מומחה לרבים. [ומה שאמרו בדף ה' שצריך מומחה או גמיר וסביר הוא רק לענין שהדיין לא יצטרך לשלם אם טעה] אבל רבינו חננאל סובר [כן משמע בדבריו עיין היטב] שצריך להיות מומחה. ומפרש פירוש אחר בגמ'. ביאור בדין יחיד לפי רב אחא – ובדעת הרמב"ם.

כתב הרמב"ם (פ"ה מהל' סנהדרין הל"ה): "דיני קנסות כגון גזילות וחבלות וכו' אין דיין אותן אלא שלשה מומחין והם הסמוכין בארץ ישראל. אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלואות אינן צריכין מומחין, אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן.

והקשה הרמ"ך שהרי בפ"ב (הלכה י') כתב "אע"פ שאין ב"ד פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך. ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה, ושנים שדנו אין דיניהם דין", הרי שפסק כרב אחא, ואם כן למה צריך מומחה. [היינו שהוא סבר שמומחה היינו סמוך].

ותירץ הנתיבות (סימן ג' ס"ק א') דסובר דמהפסוק בצדק תשפוט עמיתך דורשים שיחיד כשר, ומה שצריך להיות מומחה, זה נלמד מעירוב פרשיות. והיינו כתוס' דרב אחא סובר עירוב פרשיות.

אבל יש כמה ראיות מדברי הרמב"ם שסובר שאין צריך מומחה. א. בספר המצות (מ"ע קע"ז) כתב: "שכל איש מצוה לדון דין תורה כשיהיה

יודע וכו' שנאמר בצדק תשפוט עמיתך". ב. בפ"ד (ה"א) כתב: "אחד ב"ד הגדול או סנהדרין קטנה או ב"ד של שלשה צריכין שיהיה כל אחד מהם סמוך וכו'" ומשמע שביחיד אין צריך. ג. הר"ן (כאן בסוגייתנו) כתב שדעת הרמב"ם שאין צריך מומחה. ד. בפרק ה' (הל' יח) כתב "יחיד שהוא מומחה לרבים אע"פ שהוא דן דיני ממונות יחידי, אין ההודאה לפניו הודאה בבית דין ואפילו היה סמוך" משמע דאינו צריך להיות סמוך. ה. ממה שכתב בפ"ב הל"י: "ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה" משמע שהאחד אינו סמוך דאם הוא סמוך, אף מדברי סופרים מותר לו לדון.

אם ננקוט שהרמב"ם סובר שאין צריך להיות סמוך, צריך לבאר כמו שביארו הקצות החושן (סימן ג' סק"ב) והנתיבות (שם סק"א) שמה שמספיק בהודאות והלואות דיין אחד הוא משום שאינו בגדר דין אלא כמו הוראת איסור והיתר שסגי במורה אחד.

ומדויק לשון הרמב"ם: "אע"פ שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה, משמע ששלשה הם בית דין, ואחד אינו בית דין אלא שמותר לו לדון".

ולפי זה מבאר בשיעורי הגרד"פ הטעם למה לרב אחא צריכין בגזילות וחבלות שלשה מן התורה, ובהודאות והלואות מספיק אחד, דשונה דין גזילות וחבלות שעצם חיובם הוא חידוש מן התורה לכן צריכין "דין" וכח ב"ד לדון אותן אבל בהודאות והלואות עצם חיובם אינו מדין תורה אלא כיון שבא ממונו ליד חברו, הריהו תובעו, ואם כן אין עליהם שם "דין" ואינם צריכים דיינים, אלא בירור הצדק עם מי.

וכן מבאר הקהילות יעקב (סימן ב') את דברי שמואל הסובר ששנים שדנו דיניהם דין, ולכאורה קשה הלא אין ב"ד שקול. ולפי זה מתורץ דאין עליהם שם ב"ד, ולא נאמר בהם

שכן נאמר בתורה "בצדק תשפוט עמיתך", בלשון יחיד. וסובר שאין עירוב פרשיות. (6) אלא, שתיקנו חכמים שיחיד לא ידון משום יושבי קרנות, (7) סתם סוחרים, שאינם בקיאים בטיב דינים, ויזכה את החייב ויחייב את הזכאי.

אך שואלת הגמרא – מה התועלת בתקנה שתיקנו בשלשה? אטו בתלתא, וכי אם יתאספו שלשה סוחרים, מי לא הווי יושבי קרנות, האם הם אינם יושבי קרנות!?

ומתרצת הגמרא: אי אפשר, (8) אין אפשרות דלית בהו שאין בין שלשתם לפחות חד דגמיר, (9) ששמע מאת החכמים והדיינים הלכות דין הלואה.

ולכן חילקם התנא לשני מאמרים, שהודאות והלואות נידונים בפני שלשה הדיוטות, וגזילות וחבלות במומחין.

ומקשה הגמרא על רב אחא בריה דרב

להתדיין בפני בטלנים אלו. ובשיטת היד רמ"ה עיין בטור סימן ג' ובמפרשיו ובשו"ע. ועיין בחזון איש.

8. בחידושי הר"ן מבאר: אי אפשר שאנשים שמכניסים עצמם להיות דיינים שלא יהיה ביניהם לפחות אחד שאינו גמיר. ואם באמת יתברר ששלשתם אינם גמירים, אין דיניהם כלום. וכן משמע מתוס'.

וכתב החזון איש (סימן ט"ו) "ויש לעיין כיון דסוף סוף צריכינן חכמי הדור לדקדק בשלשה שיהיו ראויין לדון, שיהא אחד גמיר, ושנים יודעין לשמוע מפי הגמור ולהבין, למה לא הכשירו חד דגמיר.

יש לומר, דאין אנו בטוחים בכחנו שתספיק שקידתנו על תקנת הדיינים, ולפעמים ידונו יושבי קרנות, ולכן תקנו שלשה ולא תהא המכשלה כל כך."

9. בענין נמצא אחד מהן קרוב או פסול בדיינים יש דעות בפוסקים, שכמו בעדים, אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן של כל העדים בטלה, כך גם גבי דיינים. ויש הסוברים שלא נאמר דין זה בדיינים. ועיין בקהלת יעקב סי' ב' המביא את הדעות.

והנה הקצות החושן (סימן ל"ז) מביא ראייה

דיני ב"ד. ואם אפילו באחד כשר אף שאינו ב"ד. נוטה [עייני רש"י ע"ב], הרי דלא צריך לדין ב"ד. והנה אף דביארו דיחיד אינו בגדר דין ב"ד, בכל זאת סובר הגרד"פ ש"ל שהווי בגדר דין ויש עליו דין דיין, ואינו דומה לגמיר לדין איסור והיתר, ששם המורה הוראה מברר את הדין אם אסור או מותר. אבל לא נהיה אחר ההוראה שום שינוי מקודם ההוראה, אלא שמקודם היה חוסר ידיעה והמורה מוסיף ידיעה, אבל בהודאות והלואות הווי פס"ד ושינוי בין התובע להנתבע, ומי שיצא חייב עפ"י הדיין נתחייב בחיוב מאת הדיין.

ולכן מבואר למה יחיד מומחה פסול לדון בלילה [ועיין נתיבות המשפט (סימן ה' סק"ב)] ולמה יכול לדון ולחייב את המחוייב בעל כרחו, וכן למה פסול אם הוא קרוב או פסול, וכן למה אם יש כמה דיינים הולכים אחר הרוב, ובאיסור והיתר אין הולכים. ועיי"ש.

6. כן פירש רש"י ועיין בתוס' ד"ה ומדאורייתא. וכתב הר"ן כי מי שסובר שצריכינן שלשה יפרש הפסוק בלשון יחיד על ה"בית דין".

7. כן פירש רש"י והיד רמה מפרש יושבים בקרן זוית בקרנות העיר והם בטלנים ואינם עוסקים במלאכה, ולפעמים שכיית דין טרודים, ובאים

ביניהם לגבי הדין דאמר שמואל¹¹, שנים דיינים שדנו, דיניהן דין, אפילו מדאורייתא, ובעלי דינים חייבים לקבל את פסק דינם, אלא שהם נקראו "בית דין הצופה", שעברו על תקנת חכמים שצריכים שלשה.

לרבא, הסובר שמדאורייתא צריכים שלשה, לית ליה דשמואל, אינו סובר כשמואל, אלא הוא סובר ש"אין דיניהם דין". ולרב אחא בריה דרב איקא, הסובר שמן התורה כשר אפילו דין אחד, אית ליה דשמואל, יכול לסבור כשמואל ש"דיניהם דין".

שנינו במשנה: נזק וחצי נזק, תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה בשלשה.

ומקשה הגמרא: נזק — היינו חבלות. הרי נזק הוא אחד מחמשת התשלומים שמשלם החובל בחבירו, ולמה חילקה המשנה בין

איקא: אלא מעתה, אם השלשה כשרים אפילו מדאורייתא, אם טעו בפסק דינם וזיכו את החייב וחייבו את הזכאי, לא ישלמו, כי כמו שמומחין אינם משלמים, כן הדיוטות האלו [ועיין לעיל].

ומתוצת הגמרא: אם יהיה הדין שבמקרה שטעו הדיינים הם לא ישלמו מכיסם, כל שכך דנפיש, שיתרבו הדיינים שהם יושבי קרנות. אבל אם ישלמו כשטעו, יהיה להם רצון ללמוד דיני התורה, למען לדעת לשפוט דין אמת.¹⁰

ודנה הגמרא: כיון שבין לרבא ובין לרב אחא צריכים שלשה, והם כשרים כשהם הדיוטות, אם כן, מאי איכא, איזה הבדל דין יש בין רבא לבין רב אחא בריה דרב איקא? ומתוצת הגמרא: איכא בינייהו, יש הבדל

10. ברש"י משמע שתקנת חז"ל היתה כדי שיתרבה תורה בישראל, וכן משמע בתוס' שכתבו "כדי שילמד דיני ממונות". והר"ן כתב: "כלומר, שלא ישגיחו בענין הדין לדורשו ולחקרו ולידע בוריו של דבר, אם לא יתחייבו בתשלומין אם טעו, ולפיכך חייבו אותם בתשלומין אם טעו, כדי שיחקרו הדין כפי כחם וידעתם".

11. והקשו הראשונים הרי רבא סובר כרבי אבהו ורב אחא חולק, ואם כן יש חילוק פשוט ביניהם. ומתוצתם, דאילו רבי אבהו יכול להיות סובר שמדאורייתא כשר באחד, כי רבי אבהו לא אמר אלא שבהודאות והלואות לא צריכין מומחין, ורק הגמרא פירשה בדעתו שסובר שמדאורייתא צריכין שלשה, ורב אחא יכול להסביר בדעתו שמן התורה כשר באחד. (י"ד רמ"ה וחינושי הר"ן).

לשיטת הסוברים שאין הפסק בטל, מהגמרא בסוגיינתנו, שהרי רק אחד הוא גמיר ושנים האחרים הם יושבי קרנות, שהם פסולים, והדין הוא שהם כשרים, משמע שפסקם כשר.

והקהלת יעקב שם דוחה ראית הקצות, ומבאר שיושבי קרנות אינם בגדר פסולים, אלא אינם דיינים כלל, עיין שם.

ועוד מבאר, שאינם כלל בגדר צירוף, כלומר, כמו שבעדים אם יצטרף אליהם קרוב או פסול, ולא יעיד עדות, אלא ידבר פטפוטי מילין, לא יהיה עד זה חלק מהעדות, ולא יפסול את כל העדות, כך ביושבי קרנות, צירופם אינו צירוף, ודבריהם אינם דברים, וצריכים אותם רק כדי שתהיה אפשרות קרובה לאחד דגמיר.

והאמת שכדבריו כתבו תוס' במפורש במסכת הוריות (ד ב) על המשנה "הורו בית דין וכו' או שהיה אחד מהן גר וכו'". כתבו תוס' "דמי שאינו ראוי להוראה, נעשה כאבן".

נזק לחבלות. (12)

ומתוצת הגמרא: **משום דקא בעי**, התנא רוצה **למיתני**, לשנות דין שמשלמים בו **חצי נזק**, לכן **תני נמי נזק**, כשהכוונה היא לתשלום נזק שלם.

אך עדיין אינו מתורץ, שהרי **חצי נזק נמי** — **היינו חבלות!** כיון ששנה התנא את התשלום של חבלות, הרי הוא כולל בכך גם את תשלומי הנזק. ופשוט הדבר, שחצי נזק נכלל גם הוא בכלל "נזק". ואם כן, לשם מה היה צריך התנא לשנות דין של חצי נזק!?

ומתוצת הגמרא: **תנא** חבלות, שתשלומיהם הם **ממונא**, היינו תשלומין עבור מה שהפסיד את הניזק, ו**תנא** במאמר בפני עצמו גם חצי נזק, במקום ששור תם הזיק, שתשלומיו הוא **קנסא** לבעל השור, כדי לזרוז לשמור שורו.

וכיון שהם שני סוגי תשלומים, חילקם התנא במשנה לשני מאמרים, וכיון ששנה חצי נזק — שנה נמי נזק.

ומקשה הגמרא: **הניחא**, תירוץ זה שפיר הוא **למאן דאמר** תשלום **פלגא נזקא** [חצי נזק של שור תם שהזיק] הוא **קנסא**, שלפי דעתו בעל השור לא היה צריך לשמור את שורו שלא יגח, כי סתם שוורים אינם נוגחים, אלא שהתורה קנסה אותו לשלם חצי נזק כדי לזרוז בשמירת שורו. ולדבריו הוא סוג תשלום מיוחד.

אלא למאן דאמר תשלום **פלגא נזקא** הוא **ממונא**, שלפי דעתו בעל השור צריך לשמור שורו, כי סתם שוורים נגחנים הם, ובאמת הוא חייב לשלם נזק שלם, רק שהתורה הפחיתה מתשלומיו וריחמה עליו כיון שעדיין לא עשה כן שלש פעמים. ולדבריו תשלום חצי נזק הוא אותו סוג תשלום של כל מזיק, תיקשי לדבריו, **מאי איכא למימר**, למה שנה אותו התנא לחוד, הרי הוא כלול בחבלות.

ולכן, מתוצת הגמרא תירוץ אחר:

תשלום הקרן של הנזק, כמות שהוא, ללא תוספת, נקרא "משתלם בראש", לפי לשון הכתוב [ויקרא ה]. "ושלם אותו בראשו" [זה תשלום הקרן]. ואם משלם יותר מן הקרן, כמו כפל או ארבעה או חמשה, שזה כבר קנס לכל הדעות, וסוג תשלומיו שונה מסוג תשלומי חבלות, הרי זה נקרא "אינו משתלם בראשו".

אלא, הטעם שחלקם התנא לשני מאמרים, הוא, **אידי**, משום **דקא בעי למיתני** תשלומי **כפל** ותשלומי **ארבעה** וחמשה,

דממון ש'אינו משתלם בראש' הוא — לכן ^{ג-ב} **תנא נמי חצי נזק**, "דממון שאינו משתלם בראש" הוא, שאינו משלם את הקרן אלא פחות, ושניהם שוים בכך שהם "ממון שאינו משתלם בראש", ולכן שנה אותם התנא ביחד, למרות שבחצי נזק אין במשנה שום חידוש.

ואידי משום **דקא בעי למיתני חצי נזק**,

12. כן פירש רש"י ועיין בתוס' הערה 17, וכן פירשו היד רמ"ה והמאירי.